

Дука А. П.,

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри менеджменту
інноваційної та інвестиційної діяльності
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ТА ЇХ ІННОВАЦІЙНІ ОРІЄНТИРИ

Розкрито ключові питання інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки у контексті інноваційних змін, визначено основні проблеми щодо ефективних напрямів використання інвестицій. Обґрунтовано напрями та умови формування стратегії інноваційного розвитку України та його інвестиційні параметри.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційне забезпечення, інноваційний розвиток.

Визначальна суспільна роль інвестицій полягає в тому, що саме вони на сучасному етапі розвитку здатні забезпечити розширене відтворення та економічне зростання на інноваційних засадах. Первинну і потужну роль у структурі національної економіки повинні відіграти технології, а саме інноваційні високі технології, які, безперечно, визначаються в науковому середовищі як важлива складова комплексного інноваційного процесу¹, оскільки в результаті впровадження базових інноваційних технологій розгортаються багатоструктурні інноваційні зміни в організації процесу виробництва і в суспільному розвитку загалом.

Саме такий механізм розвитку реалізується в світовій практиці. Зокрема, у Фінляндії наукомісткі технології забезпечують 45 % ВВП країни, і за останню чверть минулого століття ця країна продемонструвала величезні успіхи в економічному розвитку, орієнтиром якого вибрано високі технології – інформаційно-комунікаційні, інновації в приладобудуванні та використанні лісогосподарської сировини. Нині понад 80 % виробленої нової продукції забезпечується експортом високотехнологічної продукції та послуг². Безумовним лідером інноваційного і технологічного розвитку є США, витрати яких становлять 40 % світових витрат на НДДКР. США витрачають на наукові дослідження 27 % ВВП, загальний обсяг якого перевищує 10 трлн дол. США на рік. У ВВП Китаю за 10 останніх років частка високотехнологічного виробництва зросла з 8,1 до 35,4 %. Крім того, КНР щороку збільшує на 20 % експорт високотехнологічної продукції³.

Такі тенденції глобального середовища у контексті інноваційних змін зумовлюють посилення уваги до пошуку напрямів подальшого економіч-

---

¹ Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : у 3 т. Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / за ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – С. 37–38.

² Там само. – С. 63.

³ Там само. – С. 42–43.

ного розвитку України. Проте здійснити якісні зміни можна за умови їх інвестиційного забезпечення. Водночас досягнення довгострокових цілей в умовах загострення конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках неможливе без наявності адекватного механізму їх реалізації. У зв'язку з цим вирішення завдань інноваційних перетворень потребує додаткових досліджень і розроблення ефективних варіантів реалізації інвестиційних стратегій, які базувалися б на попередній оцінці наявних можливостей. А з точки зору забезпечення оптимальних результатів економічного розвитку слід виявити та оцінити суперечності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку економіки України.

Питання обґрунтування суті та оцінки взаємозв'язків інвестиційних й інноваційних процесів досліджуються в працях багатьох науковців: А. Амоші, В. Аньшина, Ю. Бажала, В. Гуніна, Г. Добрава, П. Завліна, А. Казанцева, В. Клименюка, І. Новікової, В. Осецького, Д. Черваньова та ін. Зокрема, розглядаються різні підходи до розуміння такого взаємозв'язку і взаємозалежності між базовими категоріями, пропонується варіативність методик оцінки інвестиційного й інноваційного потенціалів на різних рівнях функціонування економічної системи.

Проте більшість наукових робіт із цієї проблематики зводиться до аналізу певних складових інвестиційного й інноваційного потенціалів на рівні організації або інвестиційного характеру розвитку економіки загалом. Поза увагою дослідників залишаються питання виявлення суперечностей інвестиційного розвитку економіки в контексті розроблення механізму якісних інноваційних зрушень.

Метою статті є виявлення, оцінка та узагальнення основних суперечностей інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку економіки України.

Сучасний економічний простір розвивається настільки динамічними темпами, що інвестиції стають невід'ємною складовою повноцінного розвитку країни, метою якого є інтеграція у світову економіку. Україна не є винятком із правил. Щоб не відстати від технологічних лідерів, їй необхідно залучати іноземні інвестиції та інвестувати свої ресурси в різні галузі економіки в різних країнах світу. Водночас для розвитку інвестиційної сфери України впродовж останніх років характерні суперечності.

Аналіз офіційних даних Державної служби статистики України щодо зарубіжних інвестицій з нашої держави дає можливість виявити й узагальнити низку тенденцій.

Збільшення загального обсягу інвестицій за кордон з України протягом останніх п'яти років (2004–2009 рр.) у 37,9 раза (з 163,5 млн до 6198,6 млн грн) забезпечується переважно за рахунок зростання потоку інвестицій з України на Кіпр у 3066,4 раза (з 1,9 млн до 5826,1 млн грн). Так, до 2008 р. інвестиції спрямовувалися переважно в Російську Федерацію, Польщу, Панаму, В'єтнам, Сполучене Королівство, Іспанію. З 2005 р. зупинилося інвестування в такі країни, як Узбекистан, Греція, Естонія, з 2006 р. – до Австрії, з 2007 р. – до Гонконгу, з 2008 р. – до В'єтнаму. З 2006 р. Україна почала інвестувати в економіку Сполученого Королівства, з 2008 р. – Віргінських

островів, Молдови, Литви, з 2009 р. – Білорусі, Казахстану. Починаючи з 2008 р., майже весь обсяг зарубіжних інвестицій спрямувався на Кіпр (на кінець 2009 р. – 92,9 % загального обсягу всіх зарубіжних інвестицій України). У 2010 р. цей показник майже не змінився і дорівнював на 1 січня 2011 р. 92,3 %. Це свідчить про зміну територіальних інтересів інвесторів України і практичне зосередження інвестиційних потоків в одному напрямі. З огляду на те, що Кіпр не належить до світових високотехнологічних лідерів, а прямі інвестиції в Україну з Кіпру на кінець 2009 р. становили 21,5 %, а 2010 р. – 22,2 % загального обсягу прямих інвестицій в економіку України, у довгостроковій перспективі такий стан справ може призвести до подальшого погіршення інноваційного розвитку країни у зв'язку з відпливом близько 70 % інвестиційних ресурсів.

Зазначена тенденція впливає і на співвідношення між обсягами внутрішнього і зовнішнього інвестування в загальній структурі капітальних інвестицій України, якій властиве поступове заміщення зовнішніми джерелами внутрішніх джерел капітальних інвестицій підприємств і організацій (рис. 1).

Аналогічною тенденцією характеризується і фінансування інноваційної діяльності підприємств.

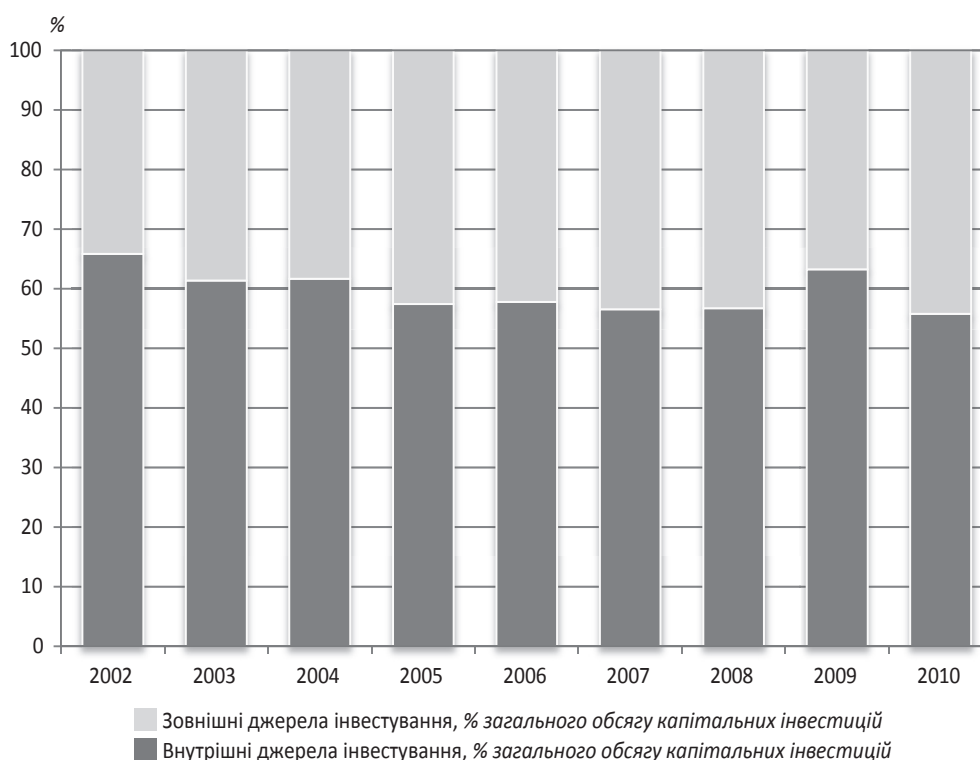

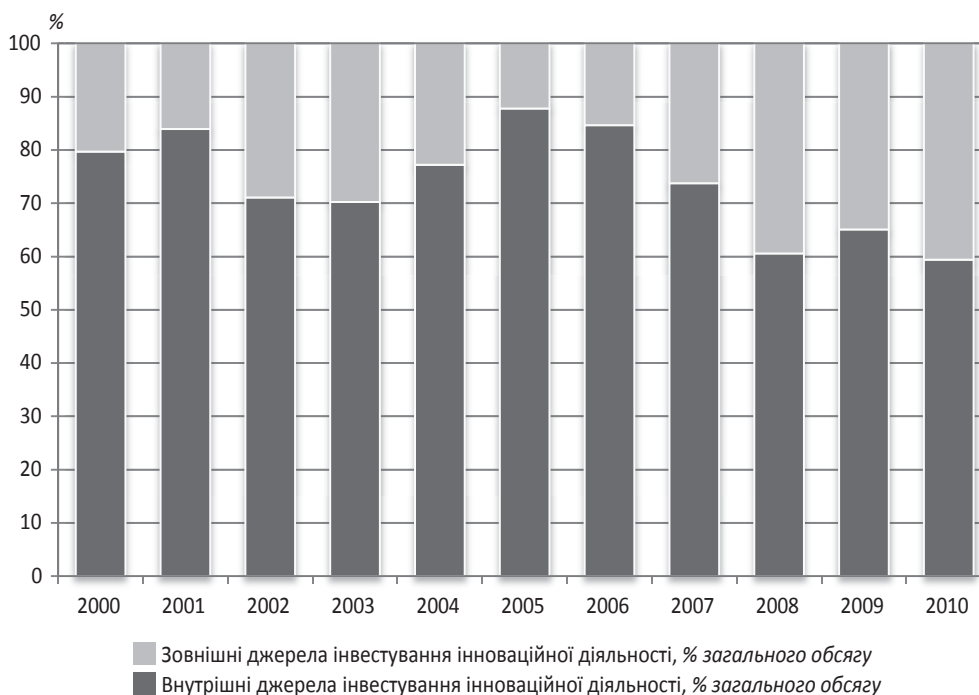
Рис. 1. Співвідношення між внутрішніми і зовнішніми капітальними інвестиціями в загальній структурі капітальних інвестицій України

Складено за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Як бачимо з рис. 2, зовнішні джерела фінансування поступово заміщують внутрішні у забезпеченні інноваційного характеру розвитку підприємств.

У 2010 р. частка зовнішніх джерел фінансування збільшилася з 20 до 40 %. На тлі незначної частки інноваційно активних підприємств загалом по Україні (у 2000 р. 18 % підприємств займалися інноваційною діяльністю, а вже у 2010 р. їх частка зменшилася до 13,8 %) велику частину витрат становлять витрати на придбання машин, устаткування і програмного забезпечення (у 2000 р. – 61,05 % загальної суми витрат на інновації, у 2010 р. – 62,8 %), тоді як витрати на дослідження і розробки в загальній структурі фінансування у 2000 р. становили 15,1 %, а у 2010 р. скоротилися до 12,4 % загальних витрат на інноваційну діяльність інноваційно активних підприємств⁴. Негативні наслідки такого заміщення у довгостроковій перспективі можуть призвести до ще більшої втрати конкурентоспроможності національної економікою в глобальному середовищі.

З одного боку, зростання зацікавленості іноземних інвесторів у реалізації капітальних інвестицій у національній економіці може позитивно відбитися у контексті надходження ресурсів та підвищення інвестиційної ак-

Рис. 2. Співвідношення між внутрішнім і зовнішнім фінансуванням інноваційної діяльності підприємств України

Складено за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁴Державна служба статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

тивності національних й іноземних інвесторів. Але, з другого боку, зважаючи на те, що понад 80 % інвестицій припадає на інвестиції в основний капітал промисловості (табл. 1), слід відзначити активізацію залучення іноземних інвестицій у структуроутворення національної економіки. Така ситуація яскраво відображає суперечливість і неоднозначність у поясненні виявлених тенденцій і може бути охарактеризована як негативна для розвитку національної економіки, оскільки більшість експорту забезпечується саме на рівні галузей, практично не пов'язаних із четвертим і п'ятим технологічними укладами.

Таблиця 1

Структура капітальних інвестицій в економіку України, % загального обсягу

Рік	Інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення)	Витрати, пов'язані з покращанням об'єкта (капітальний ремонт)	Інвестиції в нематеріальні активи	Інші інвестиційні витрати, у тому числі витрати на необоротні матеріальні активи
2002	79,8	8,7	9,1	2,4
2003	85,2	10,0	2,4	2,4
2004	84,8	10,3	2,4	2,5
2005	83,7	10,4	2,8	3,1
2006	84,1	10,7	3,1	2,1
2007	84,6	10,6	2,9	1,9
2008	85,7	10,1	2,3	1,9
2009	78,7	9,8	3,1	8,4
2010	79,7	9,7	3,7	6,9

Складено за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Аналіз інвестицій за джерелами фінансування дає змогу виявити ще декілька властивих розвитку економіки України суперечностей. Зокрема, збільшення частки іноземних інвестицій загалом в економіку України, з точки зору безпосередньої їх трансформації в основний капітал, характеризується рівнем до 5 % і зменшенням участі банківських установ в інвестуванні програм розвитку реального сектору економіки. Водночас простежується збільшення вкладень населення в програми індивідуального житлового будівництва, що в довгостроковій перспективі може призвести до поступового скорочення потоку заощаджень у фінансові установи і згортання програм модернізації реального сектору економіки на інноваційних засадах (табл. 2).

У загальній структурі іноземних вкладень у формі прямих іноземних інвестицій у більшості аналізованих періодів інвестиції в основний капітал поступово зменшуються до рівня 10 % (рис. 3).

Водночас зростає обсяг інвестицій з України, досягаючи позначки в понад 6 млрд дол. США (рис. 4), що значною мірою підтверджує висновок про поступове заміщення національних інвестицій іноземними і, в умовах глобалізації, швидше свідчить про можливість поступової деформації структури національної економіки й уповільнення якісних інноваційних зрушень.

Таблиця 2

Структура інвестицій в основний капітал України за джерелами фінансування,
% загального обсягу

Джерело фінансування	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кошти державного бюджету	5,1	5,4	5,0	7,0	10,5	5,5	5,5	5,6	5,0	4,4	6,3
Кошти місцевих бюджетів	4,1	4,1	3,7	4,1	4,7	4,2	4,3	3,9	4,2	2,7	2,9
Власні кошти підприємств та організацій	68,6	66,8	65,8	61,4	61,7	57,4	57,8	56,5	56,7	63,3	55,7
Кошти іноземних інвесторів	5,9	4,3	5,6	5,5	3,6	5,0	3,7	3,5	3,3	4,5	2,3
Кошти населення на індивідуальне житлове будівництво	5,0	4,4	4,2	3,6	3,4	3,3	4,1	4,5	5,0	6,8	13,8
Кредити банків та інші позики	1,7	4,3	5,3	8,2	7,6	14,8	15,5	16,6	17,3	14,2	13,7
Інші джерела фінансування	9,6	10,7	10,4	10,2	8,5	9,8	9,1	8,7	4,4	4,1	5,3

Складено за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

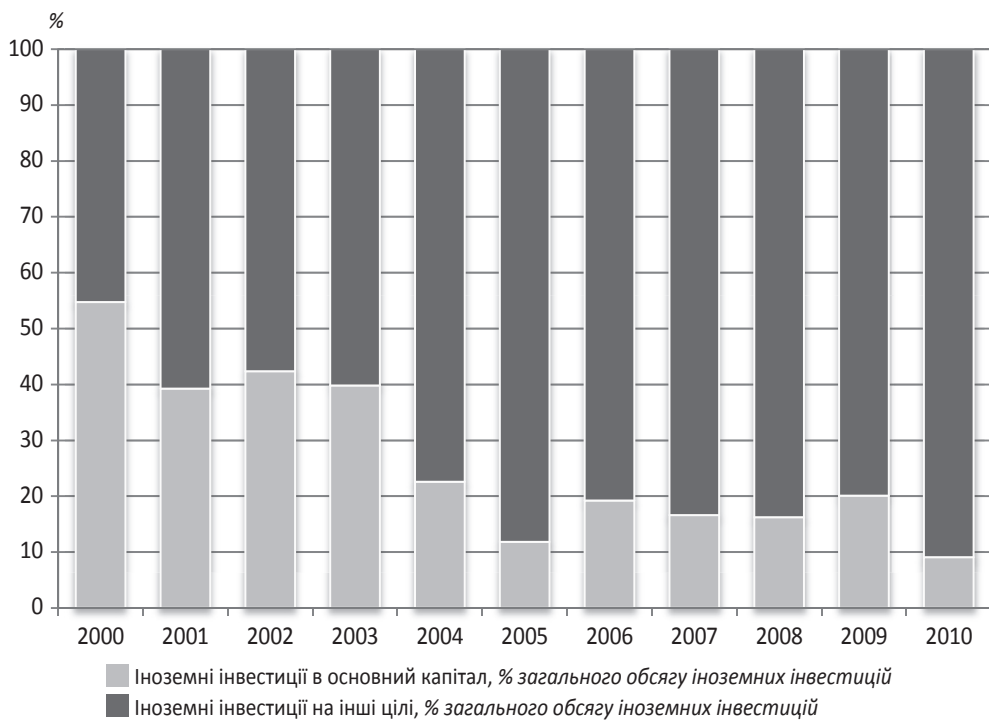

Рис. 3. Прямі іноземні інвестиції в економіку України

Складено за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

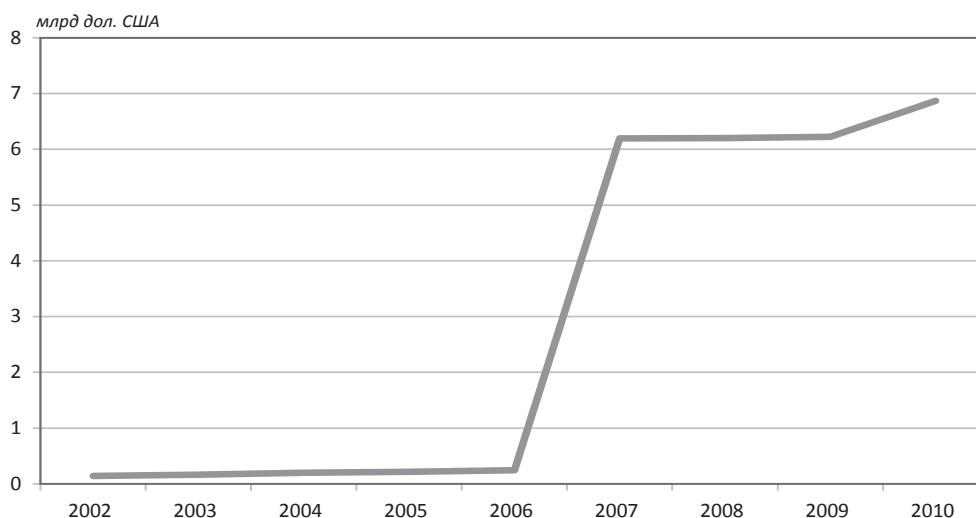

Рис. 4. Динаміка прямих іноземних інвестицій з України накопичувальним підсумком з початку інвестування

Складено за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Аналіз основних особливостей освоєння інвестицій у національній економіці в контексті виявлення суперечностей у напрямках їх здійснення, формах реалізації та джерелах фінансування дає змогу здійснити певні узагальнення і зробити висновки щодо використання потенціалу інвестицій для реалізації якісних інноваційних зрушень у національній економіці та окреслити певні орієнтири. Такі орієнтири на довгострокову перспективу повинні зосереджуватися на:

- імпортозаміщенні основних видів товарів і послуг, для виробництва яких є умови в Україні, особливо інноваційного характеру;
- орієнтації експорту на готову продукцію з одночасним забезпеченням її якості та конкурентоспроможності на інноваційній основі;
- зміні структури джерел фінансування інвестицій, орієнтуючись на максимальне використання внутрішніх фінансових потоків;
- повнішому використанню інтелектуального потенціалу для створення наукомістких виробництв.

Досягнення зазначених орієнтирів зумовлює необхідність підвищення інвестиційної активності національних суб'єктів господарювання і спрямування їх діяльності на розвиток внутрішнього ринку інноваційної продукції.

Перспективними напрямами подальших досліджень у контексті інвестиційного забезпечення інноваційних процесів є науково-практичне дослідження проблематики формування та концентрації ресурсів у пріоритетних галузях економіки з наступною їх трансформацією в інвестиції, зокрема інвестування в людський капітал, формування системи стимул-реакцій, спрямованих на залучення інвестицій, які включають обґрунтування видів і розмірів податкових пільг, вплив глобалізації на формування інноваційних пріоритетів та джерела фінансового забезпечення їх реалізації.